

MISCELLANEA

**Petre Din, *Studii de istorie modernă a României.*
Mentalități colective și imaginar social
Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2013**

Dana Deac

Conținând 12 studii, volumul semnat de profesorul Petre Din, „Studii de istorie modernă a României. Mentalități colective și imaginar social” apărut la Editura Napoca Star din Cluj-Napoca, în întregul lui, dezvoltă două premise: faptul că imaginarul este locul în care contrariile subzistă și faptul că omul autentic, cu deschidere spre infinit, este cel care suportă integralitatea contrariilor. Acestea pot fi gestionate de un intelect compatibil cu plurivalența imaginației, rezultatul fiind raționalitatea slabă, ca soluție modernă a conflictelor.

Deși este alcătuită din 12 studii independente, articole publicate în reviste, cartea are o unitate tematică dată de interesul autorului pentru paradigma unei raționalități plurivalente, astfel încât lectura ei asigură atât o introducere pentru pasionatul de istorie, cât și problematizări sau deschideri pentru cei deja familiarizați cu temele propuse.

Figurile istorice impuse de Petre Din în imaginarul colectiv ni se derulează prin fața ochilor lecturând volumul. Primul “model” istoric pe care Petre Din îl descoperă este cel al mitului „bunului împărat”. Imaginea împăratului de la Viena este oglindită atât în presa ortodoxă, cât și în cea greco-catolică, într-o manieră pozitivă.

Un alt palier istoric imaginat de Petre Din este cel al imaginii societății românești creată de călători străini. Autorul a recurs la aceste surse istoriografice pentru reliefarea aspectelor politice, economice și religioase ale spațiului românesc. O altă figură istorică pe care o regăsim în acest volum este cea a Ecaterinei Varga, simbolul rezistenței opresiunii la abuzurile autorităților locale și centrale, cunoscută în memoria colectivă prin sintagma „Doamna Moșilor”, pata neagră din viața Mitropolitului Andrei Șaguna care în chiar ziua de boboteaza o prinde pe militanta pentru drepturile romanilor, predand-o autorităților. Profesorul Petre Din a continuat

galeria de figuri istorice adăugând și pe cele ce țin de lumea literară prin portretizarea lui Ioan Slavici.

Prin acțiunea sa de promotor al imaginilor și figurilor istorice și culturale române, Petre Din îmi amintește de precursorul marilor noștri istorici, Gheorghe Asachi și de Nicolae Bălcescu care reia preocuparea lui Asachi pentru descoperirea și popularizarea prin imagine a chipului care întruchipa idealul Unirii- Mihai Viteazul.

„Retrăim în Europa de Est, spunea Jacques Rupnik, un proces de revalorizare a identităților particulare.¹ Fie că este vorba de identitatea națională, de cea europeană sau de identitatea lingvistică, regională, minoritară etc., înțelegerea modului cum au luat și iau naștere imaginile unor comunități despre ele însele și despre vecinii lor este esențial. Din acest motiv acest studiu are nu numai o valoare teoretică. El are și o utilitate practică, în măsura în care, ajutându-ne să ne înțelegem mai bine pe noi înșine și pe ceilalți, servește interesului comun al coabitării.

Domeniul imaginarului nu este numai complicat de definit, ci și neobișnuit de greu de circumscris din punct de vedere tematic și metodologic. Prin însăși natura sa, imaginarul constituie obiectul de interes al mai multor discipline, fie că este vorba de istoria religiilor, istoria artelor și a literaturilor, de istoria științelor și a ideologiilor, de istoria mentalităților sau de antropologia istorică. „*Toate își împart vastul domeniu al imaginarului, descurajând orice tentativă de decolonizare*”²

Statutul imaginarului este în esență ambiguu, dar este vorba de o ambiguitate determinată, în mare măsură, tocmai de universalitatea și varietatea inserțiilor sale ca domeniu de analiză și, nu mai puțin, ca subiect al curiozității științifice.

¹ Anton Sterbling, *Unterdrückung, Ideologie und der untergründige Fortbestand von Mythen* in Dittmar Dahlmann, Wilfried Potthoff (Hrsg.), *Mythen, Symbole und Rituale. Die Geschichtsmächtigkeit der Zeichen in Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert*, Peter Lang, Europäische Verlag der Wissenschaften, s. a., p. 290

² Raoul Girardet, *Mituri și mitologii politice*. Traducere de Daniel Dimitriu. Prefață de Gabriela Adameșteanu, Iași, Institutul European, 1997

În ultimii ani, imaginarul s-a individualizat în cadrul unor cercetări, ca urmare atât a respectului din ce în ce mai pronunțat pentru pluralism, propriu epocii noastre, cât și a sentimentului că adevărata explicație a experiențelor tragice ale veacului se găsește la un nivel mult mai profund decât cel al cauzalității convenționale.

Din punct de vedere semantic, imaginarul este deosebit de fantastic sau de fabulos (precum și de imaginație), chiar dacă sensul său este întrucâtva apropiat de al acestora. Dacă ultimii doi termeni – sinonimi oarecum cu invenția – presupun un exercițiu liber al fanteziei, în care realul este doar un simplu pretext, imaginarul înseamnă, mai curând, o „fantezie strunită”, structurată de un ansamblu de reprezentări referitoare la o realitate despre care oamenii știu că există, dar pe care nu au văzut-o sau nu o pot vedea.

După Evelyne Patlagean, de exemplu, „*domeniul imaginarii este constituit de ansamblul reprezentărilor care depășesc limita impusă de constatările experienței și de înlănțuirile deductive pe care acestea le autorizează*”.³

Ne putem atunci întreba: dacă imaginarii îi aparține tot ceea ce se situează în afara realității concrete și nu are tangență cu rațiunea, cum poate fi stabilită, totuși, linia de demarcație dintre ele? Cât de exact se poate cântări ce anume îi revine în cadrul acestui raport imaginarii și cât i se cuvine rezervat din el realității? De la un individ la altul, de la o epocă la altă epocă, răspunsurile nu pot fi decât variabile.

Jacques Le Goff spunea că imaginarii nu se identifică nici cu reprezentările realității exterioare, nici cu simbolicul, nici cu ideologia, chiar dacă are multe lucruri în comun cu fiecare. Prin însăși natura sa, el constituie o noțiune diferită.⁴

³ Evelyne Patlagean, *L'histoire de l'imaginaire* in *La Nouvelle Histoire*. Sous la direction de Jacques Le Goff, Roger Chartier, Jacques Revel, Paris, Retz, 1978, p. 249

⁴ Jacques Le Goff, *Imaginarul medieval. Eseuri*. Traducere de Marina Rădulescu, București, Ed. Meridiane, 1991

Istoria imaginarii poate fi definită ca o istorie a arhetipurilor. Acestea sînt constante sau tendințe esențiale ale spiritului uman, scheme de organizare și interpretare a datelor realității, a căror materie este istoric determinată, dar numai în acest cadru, al unor matrice care nu de modifică nicicînd.

Pe de altă parte, imaginarii este el însuși o realitate independentă, o structură în sine, acumulînd varii elemente și o dinamică proprie, nu întotdeauna determinată de factorii de context. După cum ne-au arătat-o pînă acum atâtea nefaste utopii, produsele imaginarii nu sunt numai deosebit de complexe, ci și foarte coerente în articulațiile lor, integrînd deopotrivă reprezentări și imagini elaborate sau chiar idei abstracte, mituri și simboluri, toate avînd o dimensiune colectivă.

Dintre toate aceste componente noțiunea care apare cel mai frecvent în relație cu imaginarii este mitul. Mitul nu propune o explicație de tip științific. În schimb, el re-produce, pe cale narativă, o realitate originară, percepută ca fundamentală, mai mult: întemeietoare, pentru comunitatea în care apare, împlinind, în acest fel, anumite cerințe sau așteptări colective.

Potrivit faimoasei definiții a lui Mircea Eliade, mitul narează o istorie sacră. El povestește un eveniment care a avut loc într-un timp imemorial, timpul fabulos al începuturilor. Altfel spus, el relatează cum a apărut o anumită realitate, indiferent de natura acesteia, legitimînd-o simbolic în toate aspectele sale. În culturile primitive mitul formulează, codifică și impulsionează credințe, protejează și consolidează ordinea morală, confirmă însemnătatea ritualurilor și mijlocește regulile practice de conduită. Mitul oferă o cheie, permițînd accesul atît la un sistem de interpretare, cît și la un cod etic, model de comportament. El este puternic integrator și simplificator, reducînd diversitatea și complexitatea fenomenelor la o axă privilegiată de interpretare. El introduce în universul și în viața oamenilor o ordine.

Istoricul Lucian Boia spunea că putem defini națiunea drept o comunitate complexă dar simplificată și omogenizată în imaginar, investită cu un înalt grad de

coerență și cu un destin specific care o delimitează și o deosebesc de celelalte comunități similare.

Alături de limbă și cultură națională, un alt factor identitar extrem de puternic este memoria colectivă și prin extensie, istoria, mai exact modul în care este ea învățată. Ceea ce își amintește (sau vrea să-și amintească) o națiune din trecutul ei, modul cum își amintește ea de acest trecut, dar și ceea ce refuză să-și amintească, sunt, indiscutabil, operațiunile cele mai importante prin care se constituie această memorie comună.⁵ Ele „aduc” trecutul în conștiințe, îl interpretează și îl investesc cu un sens colectiv. Rămâne de discutat dacă acest proces este o pură reconstrucție „imaginară”, ale cărei componente (adică faptele istorice) deși reale în substanța lor, sunt dispuse potrivit unui proiect eminentemente subiectiv sau dacă hermeneutica la care este supus trecutul, îndeosebi prin istoriografie, evidențiază „structuri”, „constante ale evoluției” etc., care nu sunt doar invenții ale autorului colectiv care este națiunea.

Ceea ce pare indiscutabil este că, pe lângă faptul că procedeele memoriei colective au o puternică amprentă subiectivă, ele nu se deosebesc în mod fundamental de cele specifice memoriei individuale: amândouă selectează faptele, le simplifică, le investesc cu o valoare morală clară și le asociază un sens unificator. De asemenea, după cum memoria individuală recurge, voit sau nu, la o strategie a amintirii, recuperând unele părți din trecut și preferând să „uite” altele, la fel și memoria colectivă, poate fi manipulată pentru a reține anumite fapte și a ignora sau a ascunde altele. Așa se și explică de ce aceleași evenimente istorice pot avea o semnificație exaltantă pentru unele comunități naționale, în timp ce pentru altele ele sunt destestabile, constituind un motiv de doliu perpetuu (ceea ce nu le anulează valențele identitare).

⁵ Simona Nicoară, *Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2002, p. 105

Paul Ricoeur spunea că reacții precum xenofobia, naționalismul, rasismul etc., au fost deseori provocate de o „memorie rănită”. Indiferent de variațiile sale particulare, ceea ce pare a particulariza memoria colectivă este idealizarea, glorificarea, sistematică a trecutului, strâns legată de instrumentalizarea lui din rațiuni și cu scopuri ideologice și politice foarte precise.

Tema imaginarii în istoriografia României nu este recentă, dar ea a început să intereseze în ultima vreme și istorici contemporani cum sunt Zoe Petre, Ionuț Mihai Popescu, Petre-Florin Manole, Filip-Lucian Iorga sau sociologi ca Ruxandra Cesereanu și oameni de cultură ca Ioan Petru Culianu.

Imaginarul nu este doar o sursă de iluzii, ci „locul” în care contrariile pot coexista. Spre acest imaginar ne introduce cartea profesorului Petre Din, legitimând mitul și simbolul ca domenii de cercetare, arătând metodele, vecinătățile și aplicațiile unei căutări a sensului cu o putere epistemologică cel puțin egală științelor exacte.

Prin scrierile sale, autorul ne demonstrează faptul că, echilibrul între identitatea mea și a celuilalt poate fi asigurat doar de o raționalitate îngăduitoare față de realități aparent opuse. În acest sens, această carte este o pledoarie pentru imaginar, o introducere în abordarea lui cu responsabilitate și fără prejudecăți, astfel încât să ajungem să îl recunoaștem ca sursă a creativității, inspirației și chiar a raționalității.